

Spiegel of lachspiegel?

Universiteit & Samenleving

1. Universitaire vormingsidealen

De Nederlandse universiteiten sedert 1876

2. Stille wijkplaatsen?

Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876

3. Onderzoek in opdracht

De publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876

4. Keurige wereldbestormers

Over studenten en hun rol in de Nederlandse samenleving sedert 1876

5. Over de grens

Internationale contacten aan Nederlandse universiteiten sedert 1876

6. Het universitaire bedrijf

Over professionalisering van onderzoek, bestuur en beheer

7. PIM HUIJNEN, De belofte van vitamines

Voedingsonderzoek tussen universiteit, industrie en overheid 1918-1945

8. Van Lectio tot PowerPoint

Over de geschiedenis van het onderwijs aan de Nederlandse universiteiten

9. PATRICIA FAASSE, Profiel van een faculteit

De Utrechtse bètawetenschappen 1815-2011

10. Universiteit, publiek en politiek

Het aanzien van de Nederlandse universiteiten, 1800-2010

11. De menselijke maat in de wetenschap

De geleerden(auto)biografie als bron voor de wetenschaps- en universiteits- geschiedenis

12. Theologie, waarheidsliefde en religiekritiek

Over geloof en wetenschap aan de Nederlandse universiteiten sinds 1815

13. Spiegel of lachspiegel?

De betekenis van de campus novel voor de wetenschaps- en universiteits- geschiedenis

Spiegel of lachspiegel?

De betekenis van de campus novel
voor de wetenschaps- en
universiteitsgeschiedenis

redactie

L.J. DORSMAN en P.J. KNEGTMANS

Verloren
Hilversum
2015

Deze publicatie kwam mede tot stand dankzij financiële steun van de Commissie Geschiedschrijving van de Universiteit Utrecht en de Commissie Geschiedschrijving UvA.

Afbeelding op het omslag: de Jurist-Litterator, een van Klikspaans studenten uit zijn *Studenten-Typen*.

ISBN 978-90-8704-556-2

© 2015 Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Robert Koopman
Typografie: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Verantwoording	7
De campus novel als bron voor de universiteitsgeschiedenis? Mogelijkheden en onmogelijkheden van een genre LEEN DORSMAN	11
Vroegmoderne campus novels? Academische satire als discours over kennisidealen DIRK VAN MIERT	27
De zeepziederij staat, ook zonder Latijn en Grieks! Klassieke vormings- idealen van een geleerde stand KOEN VAN DE LEUR	49
<i>Wat eeuwig zeker is ...</i> van Bernard van Bergen. Een campus novel over de VU? MAARTEN J. AALDERS	67
‘Lief lachje, Maarten.’ Maarten ’t Harts <i>De ortolaan</i> en Hubert Lampo’s <i>De geheime academie</i> gezien als Nederlandse campus novels ROGIER VAN DER WAL	81
Wetenschap is bunk, congressen zijn dikdoenerij! Wetenschap door de ogen van Maarten Koning PETER JAN KNEGTMANS	91
Over de auteurs	107
Register	109

Verantwoording

Wie het over de campus novel heeft, denkt misschien in eerste instantie aan romans die zijn gesitueerd aan een Engelse of een Amerikaanse universiteit. In de Anglo-Amerikaanse literatuur is dit immers een bekend en veel beoefend genre. Toch zijn ook in het Nederlandse taalgebied de universiteit, de wetenschap en het studentenleven in de belletristiek bepaald niet verwaarloosd. Van Klikspaan tot Marijke Harberts en Kees van der Pijl, van Simon Vestdijk tot Tymen Trolsky en Hubert Lampo, J.J. Voskuil, Willem Frederik Hermans of Joke Hermsen heeft de campus novel verschillende gedaanten aangenomen, en rijke literatuur opgeleverd. Hoe beklagenswaardig was niet de student-Leidenaar uit Klikspaan's *Studenten-Typen*, de uit de universiteitsstad afkomstige student die bij zijn ouders woonde. Papa wist altijd precies of zijn zoon naar college was gegaan en hij was goed ingelicht over diens ijver, want hij kende alle professoren. Mama verwachtte hem 's middags voor het eten. Op zondag vergezelde hij zijn ouders naar de kerk en in de schouwburg moest hij toezien hoe zijn vrienden het soms uitschaterden, terwijl hij in de loge zijn stijve nichten en tantes moest amuseren.

Klikspaan's verhalen en schetsen zijn al dikwijls gebruikt om een beeld te geven van de negentiende-eeuwse universiteit en het studentenleven. Simon Vestdijk heeft in zijn Anton Wachter-cyclus rake typeringen gegeven van de hoogleraren en hun onderwijs in de medische faculteit van de Universiteit van Amsterdam omstreeks 1920. En Judicus Verstegen zat in zijn sleutelroman *De koekoek in de klok* uit 1969 over de verstrengeling van belangen van industrie en universiteit sommige personen zo dicht op de huid dat voor de rechter-commissaris een schikking moest worden getroffen. Het gevolg was dat het boek uit de handel werd genomen en de voorraad vernietigd.¹

Niet van elke roman staat vast dat hij zo goed bruikbaar is voor de wetenschaps- of universiteitsgeschiedenis. J.J. Voskuil's *Bij nader inzien* is wel gebruikt voor een schets van de studenten en het studentenleven van net na de Tweede Wereldoorlog.² Maar is dit wel terecht? Waren Voskuil's alter ego Maarten Koning en zijn vrienden hiervoor niet te veel een groepje zonderlingen? Zijn de meisjes uit Marijke Harberts' *Doezamand* hier niet veel geschik-

1 Voor de affaire over Verstegen en zijn boek: Susanne Janssen, *In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken* (Hilversum 1994), 147-148.

2 Jurjen Vis, *De Poort. De Oudemanhuispoort en haar gebruikers 1602-2002* (Amsterdam 2002), 175-177.

ter voor? Of de boeken over het leven in en na het Corps als Boudewijn van Houtens *Zoveel lol* (later heruitgegeven als *De ontgroening*) en *Esprit de corps* van Kees van der Pijl?

Maarten Koning is als wetenschapsbeoefenaar in *Het Bureau* nog steeds een zonderling, maar wel een van een herkenbare soort. Hier is hij de geleerde die er niet om maakt wat buitenstaanders van zijn werk denken. Hij steekt hierin scherp af tegen zijn directeur Jaap Balk, die meer oog heeft voor de eisen van zijn tijd. *Het Bureau* laat zien welke ontwikkelingen zich in korte tijd in de wetenschapsbeoefening in Nederland voltrokken. Lastiger te hanteren zijn romans als *Onder professoren* van Willem Frederik Hermans of *De profielschets* van Joke Hermens. Wat kunnen historici met boeken waarin een karikatuur wordt gemaakt van de universitaire gemeenschap? Meer in het algemeen gesteld: wat levert de verbeelding van universiteit, wetenschap en het studentenleven in romans op voor de wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis in de Lage Landen? Kunnen romans een bron vormen voor een studie van de omgangsvormen aan de universiteit en in de wetenschap? Scherpen ze de blik op universiteit en wetenschap en zo ja, in welke zin? Klopt het dat de campus novel doorgaans een nogal negatief beeld schetst van deze gemeenschappen? Was dit altijd al het geval, en zo ja, wat betekent dit?

De auteurs in deze bundel hebben zich allen over deze vragen gebogen, soms op grond van hele stapels campus novels en de voorlopers van dit genre, en de secundaire literatuur, soms op grond van een of twee van dergelijke romans of de korte verhalen en ‘mengelingen’ uit de studenten Almanakken. In de hierna volgende pagina’s schrijft Leen Dorsman over de ontwikkeling van het genre van de moderne campus novel of universiteitsroman en over de bruikbaarheid als bron van deze romans voor de historicus. Dirk van Miert legt de vroegmoderne wortels van de campus novel bloot in een artikel waarin hij enkele affaires rond geleerdensatires in de zestiende, de zeventiende en de achttiende eeuw beschrijft en analyseert. Hij herkent in deze geschriften al veel van de kenmerken van de latere campus novels, die hij net als de vroegmoderne variant ervan van betekenis acht voor het zelfbeeld van de intellectuele wereld dat eruit spreekt. Koen van de Leur duikt op het beeld en zelfbeeld van de studenten aan het eind van de negentiende eeuw. Hij laat zien hoe attractief deze beelden waren voor een nieuwe groep studenten die afkomstig was uit een niet-academisch milieu. Deze nieuwkomers voelden zich niet thuis te midden van de uit het patriciaat en de geleerde stand afkomstige corpsleden, maar zij wilden zich wel graag op precies dezelfde wijze als studenten presenteren. Maarten Aalders voert de lezer met behulp van de onbekend gebleven roman *Wat eeuwig zeker is ...* van Bernard van Bergen (een pseudoniem van de predikant Gerben Meynen) mee door de theologiestudie aan de Vrije Universiteit in de jaren 1930. Op grond van de roman geeft hij een beeld van de geloofsbeleving van de toenmalige theologiestudenten van de VU en van hun belevingswereld in het algemeen, terwijl hij en passant enkele uit het boek blijkende eigenaardigheden van deze universiteit toont. Rogier van der Wal betoogt dat twee niet in de eerste plaats als campus novel bekende romans – *De ortholaan* van Maarten ’t Hart en *De*

geheime academie van Hubert Lampo – wel degelijk tot dit genre moeten worden gerekend, waarbij hij laat zien wat zij zeggen over het wetenschappelijke bedrijf en over het circuit van internationale congressen. Peter Jan Knegtmans, ten slotte, toont dat de hoofdpersoon van J.J. Voskuils romancyclus *Het Bureau*, ondanks diens uitdrukkelijk beleden afkeer van de wetenschap, zich ontpopt als vernieuwer van zijn vak, de volkskunde. Hij laat tevens zien dat in de sociale wetenschappen aan de universiteiten, die net als de volkskunde in *Het Bureau* kampten met een omstreden canon, de wetenschapsbeoefening voor de wetenschappelijke staf niet steeds op de eerste plaats kwam.

De artikelen in deze bundel zijn uitwerkingen van voordrachten die op vrijdag 12 december 2014 in Utrecht werden uitgesproken op het symposium ‘Spiegel of lachspiegel? De betekenis van de campus novel voor de wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis’. Net als de vorige delen in de reeks Universiteit & Samenleving is ook deze bundel bedoeld als aanzet en inspiratiebron voor nader onderzoek.

DE SAMENSTELLERS

De campus novel als bron voor de universiteitsgeschiedenis?

Mogelijkheden en onmogelijkheden van een genre

LEEN DORSMAN

Er lijkt weinig twijfel mogelijk: afgaand op de oplagecijfers en de soms juichende recensies is de campus novel, de universiteitsroman of welke naam men er ook aan geeft, een zelfstandig en succesvol literair genre. De meeste academici hebben ook wel een voorbeeld in het hoofd dat hen aanspreekt. Welk voorbeeld dat is, heeft te maken met de generatie waartoe iemand behoort, met de ervaringen van die persoon in de academische wereld, met karakter en wereldbeeld: bijvoorbeeld hoe ironisch of zelfs cynisch iemand staat tegenover de universiteit en het geleerdendom, hoeveel zelfkennis iemand heeft. Allemaal bepalend voor de keuze van een favoriete campus novel: noem mij uw favoriete boek en ik zeg u wie u bent!

Toch zijn er ook kanttekeningen te plaatsen bij dit genre. In een artikel in het conservatieve Amerikaanse weekblad *The Weekly Standard* verklaarde J. Bottum de campus novel al in 1997 dood: 'The end of the academic novel'.¹ In een boekbespreking van onder meer Richard Russo's *Straight Man* (1997) oordeelt hij dat deze boeken 'reveal how utterly worn-out the academic novel has become in less than 50 years' time'. Het is duidelijk dat Bottum het genre überhaupt geen warm hart toedraagt, het is 'essentially, the story of squabbling college teachers'. Het probleem dat hij heeft, lijkt echter eerder van politieke aard te zijn. Bottum kan slecht tegen de auteurs van deze moderne academic novels:

In the last two decades, the flow of academic novels has turned into a torrent, written mostly by actual academics as the rise of writing programmes turned most of America's writers into college professors and the mockable turns of contemporary academia persuaded most of America's college professors to try their hands at satirical novels. But the humor of the revived genre became much more bitter. With some exceptions, the academic novels of the 1980's and 90's are caustic tales of unhappy people at work in an unfulfilling and unremunerative profession.

Daarmee brachten deze auteurs – en dat lijkt de basis van Bottums kritiek te zijn – 'the entire academic project in disrepute'. Het lijkt erop alsof hij op de pianist schiet omdat het liedje hem niet bevalt.

Voor veel anderen is juist de soms expliciete, maar vaak ook tussen de regels terug te vinden zelfkritiek het aantrekkelijke van het genre. Dat er van binnenuit een organisatie satire bedreven wordt, komt niet zo heel vaak voor.

1 J. Bottum, 'The end of the academic novel', *The Weekly Standard*, 4 augustus 1997, 31-33. Een andere negatieve houding is te vinden in Adam Begley, 'The decline of the academic novel', *Lingua Franca. The Review of Academic Life*, september 1997, 39-46.

Het is bijzonder dat er een speciaal genre bestaat dat betrekking heeft op de academische beroepsgroep en op de wereld waarin zij zich manifesteert. Want er bestaat niet zoiets als de slagersroman of het specifieke genre van de bankemployeeroman. Aan de andere kant is het misschien ook weer niet zo heel verbazingwekkend: aan de universiteiten mag toch een grotere mate van zelfreflexiviteit en vermogen tot zelfrelativering verwacht worden dan in de rest van de samenleving. Maar dat zegt niet alles, want het zijn – zoals wij weten – toch niet allemaal zelfreflexieve intellectuelen die de universiteiten bevolken.

In het onderstaande volgen enkele observaties ten aanzien van het genre van de campus novel dat, kritiek of geen kritiek, nog steeds een groot lezerspubliek trekt en door de tijd heen niet door de minste literaire auteurs is beoefend: Kingsley Amis, Mary McCarthy, Vladimir Nabokov, Bernard Malamud, Saul Bellow, Philip Roth, J.M. Coetzee, Don DeLillo. Ten slotte probeer ik een antwoord te vinden op de vraag of de campus novel van enig nut kan zijn voor de universiteits- en wetenschapsgeschiedenis.

Terminologie en kenmerken

Maar waar gaat het eigenlijk over? Bellows *Ravelstein* (2000) is een boek over de intellectuele *Werdegang* van een academicus en iets heel anders dan *Pnin* van Vladimir Nabokov (1957). En Coetzee heeft met *Disgrace* uit 1999 iets heel anders te zeggen dan Mary McCarthy met *The Groves of Academe* (1951). Daarom eerst iets over de terminologie en over definities. Ik gebruik hier de generieke term campus novel omdat dit de meest gebruikte is, maar in de literatuur over het genre vinden we verschillende andere benamingen. Die verwijzen vaak naar specifieke subgenres met soms een geheel eigen karakter. Zo wordt – zoals door Bottum hierboven – het begrip academic novel gebruikt, dat net weer een andere connotatie heeft dan campus novel: het is iets meer beperkt, want vaak komen in de academic novel nauwelijks of geen studenten voor. De hierna nog te bespreken romans van C.P. Snow zijn daarvan een voorbeeld. Er zijn ook voorbeelden van romans die niet een universitaire setting hebben, maar die van een wetenschappelijk instituut, zoals J.J. Voskuils *Het Bureau* (7 dln., 1996-2000) waar de bijdrage van Peter Jan Knegtman in deze bundel aan is gewijd. Ook *Perlmanns Schweigen* (1995) van Pascal Mercier speelt niet aan een instelling voor hoger onderwijs, maar gedurende een seminar in een hotel.

In de Duitstalige wereld bestaat voor het verschijnsel roman een hele nomenclatuur, die deels ook daarbuiten ingang gevonden heeft. Zo zijn er de *Bildungsroman* en de *Kulturroman*, maar als equivalent daarvan ook de *Universitätsroman* en de *Professorenroman*. Die Professorenroman is echter meer een benaming voor een heel specifiek soort roman en een typisch negentiende-eeuws verschijnsel. Daarover later meer. In de francofone wereld wordt ‘roman universitaire’ gebruikt. Daarnaast maakt Jeffrey Williams het onderscheid

tussen enerzijds ‘novels on students’ en ‘novels on professors’.² *The Masters* (1951) van C.P. Snow is dan een duidelijk voorbeeld van de laatste, terwijl *I’ll Take You There* (2002) van Joyce Carol Oates, dat zich afspeelt op de campus van Syracuse University, een ‘novel on students’ genoemd zou kunnen worden. Het is het verhaal van een studente uit een sociaal ‘afwijkend’ milieu die probeert mee te draaien in een van de *sorority houses* op de campus (wat in zekere zin een universitaire parallel van de aloude Bildungsroman of ‘coming of age’-roman is). Om die reden (dat de roman zich ook fysiek op de campus afspeelt) noemt Jeffrey Williams de studentenroman de eigenlijke campus novel en de ‘novel on professors’ een ‘academic novel’.³ Ik blijf in het vervolg de term campus novel gebruiken in het besef dat er niet één vorm is, terwijl er ook nationale culturele verschillen zijn.

Dan zijn er nog specifieke themagebieden of subgenres aan te wijzen, zoals de academische mystery roman (bijvoorbeeld A.S. Byatts *Possession. A Romance* uit 1990) en de academische detective die ook de weg gevonden heeft naar succesvolle televisieseries. Een voorbeeld van die laatste is de reeks over *inspector Morse* van Colin Dexter (de romans verschenen in de periode van 1976 tot 1999, de televisieafleveringen tussen 1987 en 2000). In dit artikel gaat het mij echter niet zozeer om een nauwkeurige literair-historische reconstructie met precies kloppende genredefinities als wel om algemene noties die uiteindelijk moeten uitmonden in de vraag wat de universiteits- en wetenschapsgeschiedenis kan met het werk uit dit specifieke literaire genre.

De campus novel is dus niet één genre, maar kent verschillende subgenres en nationale verschillen. De reden dat we deze romans toch als een geheel beschouwen, is dat er een aantal gemeenschappelijke kenmerken is die voor vrijwel alle vormen opgaan. Robert F. Scott heeft in een artikel uit 2004 de campus novel verdedigd tegenover de hierboven behandelde kritiek van Joseph Bottum in *The Weekly Standard* en van Adam Begley in *Lingua Franca*. Scott citeert Begley over wat er decennialang allemaal hetzelfde is gebleven aan de academie: ‘On every campus in every decade, there’s the urgent need for new funds, issues of academic freedom, worries about hiring and admissions quotas, petty jealousies, endless inter- en intra-departmental squabbles.’⁴ Voor Begley betekent dit dat er nauwelijks ontwikkeling in het genre zit: altijd hetzelfde en daarmee nauwelijks meer interessant. Met de blik van de historicus zou je kunnen zeggen dat er oppervlakkig gezien inderdaad veel hetzelfde blijft in de geschiedenis, maar dat het gaat om de specifieke tijdgebondenheid die schijnbaar dezelfde dingen toch anders doet zijn. David Lodge, een van de meest succesvolle auteurs van campus novels en jarenlang werkzaam aan de Universiteit

2 Jeffrey J. Williams, ‘The rise of the academic novel’, *American Literary History* 24 nr. 3 (najaar 2012), 561-589, aldaar 561. Williams verwijst daarvoor ook naar Eric Leuschner, ‘Body damage: dis-figuring the academic in academic fiction’, *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 28 (2006), 339-54, en John E. Kramer, *The American College Novel. An Annotated Bibliography* (2003, tweede druk). De laatste spreekt van ‘student-centered’ en ‘staff-centered’ fictie.

3 Williams, ‘The rise of the academic novel’ a.w., 562.

4 Geciteerd bij: Robert F. Scott, ‘It’s a small world, after all: assessing the contemporary campus novel’, *The Journal of the Midwest Modern Language Association* 37 nr. 1 (voorjaar 2004) 81-87, aldaar 82.

van Birmingham, zegt daarover: ‘There’s a tendency for people to sneer at the genre as if it’s played out, while actually they take a good deal of interest in reading it. The fact is that universities change and societies change, and therefore there are always new fictional possibilities.’⁵

Scott erkent dat Begley wel deels gelijk heeft dat veel kwesties van terugkerende aard zijn in academia, maar hij wijst er ook op dat er voor de moderne, naoorlogse campus novel ook nog wel andere kenmerken te vinden zijn. Hij noemt daarbij ‘the absurdity and despair of university life; the colourful, often neurotic personalities who inhabit academia; and the ideological rivalries which thrive in campus communities. Many academic novels also place great emphasis on sexual adventures of all types, though most show the results of such escapades to be harmful, if not disastrous’.⁶ Sally Dalton-Brown spreekt van vier conventies: 1) de hoofdpersoon ‘is satirized’, de secundaire figuren worden vaak ‘caricaturized’, 2) het departement of de universiteit is een ‘place of politicking’ waar overlevingskunst voor nodig is, 3) de academische hoofdpersoon staat voortdurend voor de keuze tussen een ‘life of the mind’ of toegeven aan een ‘life of desires’ en 4) dwars door dit alles heen speelt de strijd om het behoud van de aanstelling dan wel het bereiken van de ‘tenure’ of de ontsnapping naar een andere, vrijere en wellicht meer creatieve wereld.⁷

Hoewel de nadruk per roman uiteraard wisselt, vormt dit alles samen een catalogus van kenmerken die heel specifiek zijn voor de campus novel. Het is toch meer dan de simpele ‘endless inter- en intra-departmental squabbles’ waar Begley over sprak. En er is ook wel degelijk ontwikkeling in het genre, en dat maakt het voor de universiteits- en wetenschapshistoricus interessanter. Het is dan ook mogelijk een periodisering te maken.

Fasen

Zoals Dirk van Miert in zijn bijdrage aan deze bundel laat zien, heeft de campus novel vroegmoderne voorgangers in de vorm van de geleerdensatire. Dat gaat ook nog verder terug. In de veertiende-eeuwse *Canterbury Tales* beschrijft Geoffrey Chaucer een Clerke of Oxenford, die al een aantal stereotiepe trekken heeft die we in latere satirische beschrijvingen van geleerden keer op keer zien terugkomen:

Yet hadde he but litel gold in cofre;
But al that he myghte of his freendes hente,
On bookes and on lernynge he it spente

lezen we in het Wikipedia-lemma over deze Clerke. Dit is een vroeg voorbeeld van een genre van geleerdensatire waar ik verder niet op in zal gaan – zie daar-

5 Geciteerd bij: Aida Edemariam, ‘Who’s afraid of the campus novel’, *The Guardian*, 2 oktober 2004.

6 Ibidem.

7 Sally Dalton-Brown, ‘Is there life outside of (the genre of) the campus novel? The academic struggles to find a place in today’s world’, *The Journal of Popular Culture* 41 nr. 4 (2008), 591-600, aldaar 592.